

המרכז למורשת המודיעין המכון לחקר המורשת

המודיעין באינתיפאדה הראשונה

דברים שנישאו בסדנה
לציון שלושים שנה לפרוץ המהומות

הסדנה התקיימה במל"ם בפברואר 2018

אלול תשע"ח - אוגוסט 2018

המודיעין באינתיפאדה הראשונה

**דברים שנישאו בסדנה
לציון שלושים שנה לפרוץ המהומות**

הסדנה התקיימה במל"ם בפברואר 2018

העורך: רון כתרי
עריכה לשונית: נילי גרבר
עיצוב וביצוע גרפי: זאב אלדר
הדפסה: משה אסייג בע"מ

© כל הזכויות שמורות למל"ם, אוגוסט 2018
אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני
או אחר, כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.

שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות מפורשת בכתב מהמחבר.

אפי מלצר בע"ם
מחקר והוצאה לאור

המרכז למורשת המודיעין
אתר הנצחה ממלכתי
לחללי קהילת המודיעין

תוכן העניינים

- 4 תא"ל (מיל') רון כתרי - בפתח הדיון על שלושים שנה לאינתיפאדה הראשונה
- 5 דברי פתיחה - מנכ"ל המל"ם תא"ל (מיל') דודו צור
- 6 פרופ' אברהם סלע - תמונת המציאות הפלסטינית ערב פרוץ האינתיפאדה הראשונה
- 7 תא"ל (דימ') איציק שגב, לשעבר מושל עזה ומושל שכם
- 9 תא"ל (מיל') דורון תמיר, לשעבר קמ"ן פיקוד המרכז
- 11 עודד חביב - סגן ראש מרחב ירושלים בתקופת האינתיפאדה הראשונה
(סגנו של גדעון עזרא)
- 12 אל"ם (מיל') דוד חכם - יועץ לענייני ערבים במנהל האזרחי בעזה
- 13 שמואל גורן - לשעבר מתאם הפעולות בשטחים
- 14 אלוף (דימ') איציק מרדכי - לשעבר אלוף פיקוד הדרום ואלוף פיקוד המרכז

תא"ל (מיל') רון כתרי **בפתח הדין על שלושים שנה לאינתיפאדה הראשונה**

המפגש היום יעסוק בסוגיות המודיעיניות בפרוץ האירועים האלימים בשטחים שכוננו מאוחר יותר "האינתיפאדה הראשונה". לפני שלושים שנים וכמה חודשים פרצו מהומות סוערות בעקבות תאונת דרכים קטלנית שבה פגעה משאית הנהוגה בידי נהג ישראלי בארבעה מתושבי עזה והרגה אותם. המהומות התרחבו בימים שלאחר מכן לערים אחרות ברצועת עזה, ובהמשך גם לאיו"ש. בימים ובשבועות הראשונים לא העריכה מערכת הביטחון את מלוא עוצמתן של המהומות ואת משמעותן האסטרטגית. לגבי שב"כ ואמ"ן נשאלת השאלה: מדוע לא ראינו ולא הערכנו מה עתיד להתרחש? אבי בניהו היה אז כתבו הצבאי של העיתון 'על המשמר' וכחודש לאחר פרוץ המהומות כתב: "...שאלה אחרת שחייבת להישאל היא, כיצד הצליחו תושבי השטחים ובעיקר מנהיגים חדשים להפתיע את מערכת הביטחון וצה"ל. שוב שכחו לצלצל בפעמוני האזהרה. יש כאן מחדל מודיעיני קטן: מערכת הביטחון לא התריעה בזמן אמת".

דברי פתיחה

מנכ"ל המל"ם תא"ל (מיל') דודו צור

היום נשמעים איומים לפריצת אינתיפאדה שלישית. האינתיפאדה הראשונה פרצה, למעשה, כתוצאה מהתאונה, אך ברקע היה שחרור מחבלי עסקת גייבריל, שהביאו לשטח גל מנהיגות צעירה. השבר השני היה הנסיגה לרצועת הביטחון בלבנון, ששידרה לשטח חולשה. השאלה למודיעין היא, כיצד לא עלו על 'ההתקוממות העממית', והאם ניתן בכלל לעלות על 'התקוממות עממית'. לכאורה, היה מחדל מודיעיני כשהדומיננטיות המוחלטת הייתה על השב"כ, ועליו לכאורה מוטלת האחריות לכך ששוב 'לא ידענו'. השאלה המהותית היא האם ניתן לקרוא הלכי רוח. אירוע דומה שבו 'לא ידענו' קרה גם לאמ"ן, בבוא 'האביב הערבי'. חקירה של הלכי רוח קשה מאוד. גם ההנהגה הפלסטינית הופתעה מעוצמת ההתקוממות ואפילו נשיא מצרים, מובארק, שהיה אמור להיות מעורה טוב בשטחו-הוא, הופתע מהמתרחש בכיכר תחריר.

פרופ' אנוהם סלע - תמונת המציאות הפלסטינית ערב פרוץ האינתיפאדה הראשונה

הרקע לפרוץ האינתיפאדה והסיבות להימשכותה כרוכים יחד. אף שלכאורה הצליחה מערכת הביטחון לשלוט היטב ולהחזיק את השטחים בשקט יחסי, ניתן להביט עשר שנים לאחור ולזהות שורה של אירועים שהצטברותם יצרה את הבסיס לפרוץ האינתיפאדה ואת התנאים להימשכותה. בקיץ 1973 הקים פת"ח את החזית הלאומית כדי שתשמש כלי אזרחי, תעניק לו תמיכה פוליטית ותשמש זרוע לפעילות לא אלימה. כך היא תשמש בסיס למרי אזרחי, כדוגמת מה שה"שין פיין" עשתה לטובת ה-IRA בצפון אירלנד. ראוי לזכור כי החזית הלאומית הוקמה במטרה להבטיח לאש"ף את ייצוג השטח, כתגובה למהלך שנקט המלך חוסיין, כשניסה בצורה חד-צדדית לנכס לעצמו שליטה בשטח על ידי הקמת הממלכה הערבית המאוחדת. אישים בכירים בחזית הלאומית בלטו במלחמת יום הכיפורים בפעילותם ובסוף 1973 גורשו מקצתם. המאבק בין אש"ף לירדן על השליטה בשטחים נמשך בפועל עד 1988, אך בכל התקופה שלפני כן [ממלחמת ששת הימים ואילך], לא רצה המלך חוסיין לוותר על השליטה בשטחים.

הגורם השני היה חברתי-ארגוני. מאמצי אש"ף קיבלו תמיכה עירונית, במיוחד לאחר הבחירות לערים, שנערכו בחסות ישראלית בשנת 1976. ההנהגה העירונית הוותיקה הוחלפה באישים צעירים יותר. כמה מראשי ערים אלה עמדו בראש ועדה עירונית, שניסתה לקחת על עצמה סמכויות וכבר אז הייתה לה אוריינטציה פוליטית וייצוג משמעותי בקרב ראשי הערים המזוהים עם אש"ף.

גורם שלישי הוא אנושי. למשל, מובארק עוואד, דוקטור לפסיכולוגיה בעל אזרחות אמריקאית, שהטיף לאי אלימות ולפעילות בלתי אלימה והגיע לשטחים בשנת 1983. הוא הקים מוסד שלם ונהנה מקשרים טובים מאוד עם ראשי אש"ף. ההטפה שלו למרי אזרחי לא אלים מצאה את ביטויה במיוחד בשנה הראשונה של האינתיפאדה. כך, לדוגמה, השטח למד ממנו את פעולת החרמת המנהל האזרחי, קריעת תעודות זהות וכיוצא באלה. עוואד גורש רק בשנת 1988 אך לא ניתן להמעיט בחשיבות השפעתו על השטח.

הגורם החברתי-כלכלי היה משמעותי מאוד בכך שהמחצית הראשונה של שנות ה-80 התאפיינה בירידה חדה במחירי הנפט לרמה של מתחת ל-10 דולר לחבית בשנת 1986. אירועים אלה יצרו משבר במדינות המפרץ שתמכו באש"ף. עובדים מהשטחים הפסיקו לצאת ולעבוד שם, ופלסטינים שהיו שם, החלו לחזור. כדאי לזכור כי בשנת 1986 פרסם פרופ' ארנון סופר את תחזיתו הדמוגרפית בדבר 'מצב יחסי האוכלוסייה בין יהודים וערבים'. לתקופה זו הצטרף גם המשבר הכלכלי-פיננסי שהיה בישראל בשנת 1984 וממנו סבלה בעיקר אוכלוסיית הפליטים שהמשיכה לסבול ממצוקה ביחס לשנים שקדמו. חילופי השלטון בישראל בשנת 1977 הביאו לשינוי תפיסתי בדבר מהות השטחים

וחשיבותם למדינת ישראל. דאגתנו הראשונה הייתה דאגה אמתית לאוכלוסייה, כדי לייצר חיים נורמליים בשטחים. לאחר חילופי השלטון, עברה החשיבות מהאוכלוסייה לחשיבות השטח, כדי לייצר מקום להתנחלות יהודים. מכאן ואילך הפכה האוכלוסייה לסרח עודף: הקטנת השקעות - ויתרה מזאת - לקראת סוף שנות ה־70 התחיל אש"ף להזרים כסף לשטחים, כך שהסיוע הישראלי הלך וקטן ביחס לסיוע חיצוני.

הקמת המנהל האזרחי: עד אז, המושל הצבאי היה מפקד השטח. בידי המושל הצבאי היה 'ארסנל' של כלים, שהפעיל לטובת יצירת מנגנון אחד שעיקרו 'המקל והגזר'. ידענו לייצר יחסי 'קח ותן' עם המנהיגות המקומית. עם הקמת המנהל האזרחי, נוצר גוף חסר אונים, בעל אחריות אך חסר אמצעי שליטה. הגידול במספר ההתנחלויות ואופי המתישבים יצרו יותר ויותר מתחים עם האוכלוסייה המקומית, כולל תלונות על ביטחון המתיישבים. גורם נוסף: הקולגיים קיבלו מעמד של אוניברסיטאות. סטודנטים שהגיעו מהכפרים היו בעלי תודעה אסלאמית והשפיעו מאוד על האג'נדה הפוליטית שם. נוספה על כך 'המהפכה האסלאמית' באיראן, ובשנות ה־80 נוצרה חלופה.

ביוני 1986 פרסם סברי גרייס מאמר ואמר בו שאש"ף איבד הן את האופציה הצבאית והן את האופציה המדינית. לדבריו, האופציה היחידה שנותרה לאש"ף היא להשתמש בתושבי השטחים. במקרה הפלסטיני, הפעילות של האחים המוסלמים הוגברה עקב הקמת הג'יהאד האסלאמי. הקושי לחזות הפתעה מפורזת חוזר על עצמו מתקופת המנדט ואילך כאשר בלתי אפשרי לזהות התקוממות שיוזמים יחידים. הפיצול בין המנהל האזרחי לפיקוד הצבאי יצר מצב קטסטרופלי.

תא"ל (דימ') איציק שגב, לשעבר מושל עזה ומושל שכם

הגעתי לעזה לאחר שירות באירן. שר הביטחון עזר וייצמן נתן לי מתנה כתודה על שירותי באירן - הפיקוד על רצועת עזה.

השינוי המבני לא אירע במקרה. דיין כשר ביטחון קבע קווים מתונים מאוד לטיפול באוכלוסייה ושמעון פרס המשיך באותה מדיניות. וייצמן היה מתון יותר משניהם. האוכלוסייה טופלה בכפפות של משי. עזר ביקש ממני שאעשה כל מה שעולה על דעתי, אך אדווה לו בכל חודש כדי ש"לא יתקעו לי סכין בגב". לאחר שהתמנה עזר וייצמן, היה דיון כיצד תיראה האוטונומיה. דיין ועזר היו באותה דעה: להקים ישות עצמאית, שתהפוך בסופו של דבר למדינה. בגין, שרצה לספח את השטח, מינה את השר יוסף בורג. היה ברור שהולכים לסיפוח ולכן עזר ודיין התפטרו, זה אחר זה. לאחר שהגיע אריק שרון, היה ברור לכול שהולכים לסיפוח. המנהל האזרחי לא פוצל במקרה. אריק שרון ו"רפול" פיצלו אותו במכוון. השטח תסס כי פעם היה אור בקצה המנהרה - 'אולי

יהיה הסכם? אך הוא נעלם. נעלמו גם הרווחה הכלכלית מהעבודה בישראל, והכבוד בגלל לחץ על התושבים להגר מהשטחים. שימשתי בתפקיד בשנים 1979-1981 - ולכן עשינו עבודת מחקר שנקראה "עזה 2000" - כיצד תיראה רצועת עזה בעוד 20 שנה. כשהבנתי את גודל הקטסטרופה, אמרתי לעזר וייצמן שאנו לוקחים עלינו פצצה אטומית דמוגרפית. הוא ענה: "שגב, אתה צודק. צריך להיפטר מעזה".

כשהגיע "רפול", שרצה את השטחים, הוא היה צריך להשתלט על שלושה אנשים: על דני מט, שזה היה קל; על "פואד" בן אליעזר, שעשה לו תרגיל ועליי. אני סירבתי. הוא האשים אותי בכגידה בגלל שכתבתי בעבודת המחקר שצריך לעזוב את עזה. הוא הביא אותי לדיון הדחה על בגידה, עם בגין, "רפול", משה ארנס ואפרים פורן. בסוף הדיון בגין סיכם כך: "תתאלוף שגב, הייתה לך הזכות להעלות פעם אחת בלבד את הרעיון לצאת מעזה. עזה היא חלק ממדינת ישראל, היא תסופח בעתיד למדינת ישראל, אך לצערי - לא בימי חיי". התעקשתי ואמרתי לבגין שחבל להסתפק רק בסיפוח עזה, כי גבולות ישראל הגיעו עד אל עריש ומדוע לא להחזיק את השטח גם שם. היה קו ברור של שינוי מדיניות. "רפול" קרא לי ואמר שאני מזיק לצה"ל וביקש ממני לנסוע לאוניברסיטת קולומביה. בדרך הביא אותי לאריק שרון ל"מסדר ביזיון", על העזו שהיה לי, להחזיר את עזה. זה אותו אריק ש-25 שנה אחר כך החזיר את עזה בדרך הרבה יותר בעייתית.

המשכתי בפעילות של שלום, בארץ ובחו"ל, ונפגשתי עשרות פעמים עם ערפאת. אבל האיש החכם מכולם היה רשאד א'שאווה. הוא שם את כולם בכיס. הוא חזוה היטב את מה שיקרה ואמר לי שהשטח מתפוצץ. "כל השנים הייתה לפועלים עבודה בישראל. זה נגמר. הייתה נפילה כלכלית גדולה במפרץ, אין עבודות שניתן לצאת אליהן ולהזרים כסף לרצועה. יש ירידה בעבודות בשטחים ועכשיו החלו לרמוס את כבודם של הפועלים שיוצאים לישראל, שלפני כן התייחסו אליהם בכבוד". אלה היו שלושת הדברים שהשפיעו. בארה"ב פגשתי את משה ארנס. הוא ידע את הסיפור מדוע הוגליתי, וכשהתמנה לשר הביטחון, קרא לי וביקש ממני לשמש מתאם הפעולות בשטחים. הסכמתי, אבל שאלתי מהי המדיניות שבמסגרתה אני צריך לפעול. הוא אמר לי: "אין מדיניות, אבל אין בעיה - אתה תחייך ותספח". אמרתי לו שלא אקח עליי את התפקיד הזה. הוא ביקש ממני להמתין ולנסוע ביחד לעזה. אני נהגתי ומשה ארנס ישב לידי. הבאתי אותו למחנה הפליטים ג'באליה, לבית עם 15 ילדים. פתח את דלת המקרר ולא ראה שום דבר בפנים. עברנו ליד בית ספר שמאות ילדים יצאו ממנו. הוא שאל אם מדובר בהפגנה. אמרתי לו "אלה רק ילדים". חזרנו בנסיעה למרכז. ואז הוא אמר לי: "הבנתי את המצב - תספח רק את יהודה ושומרון". שאלתי את ארנס האם בגין ידע על ההסכם שבינינו והוא השיב שלא. הודעתי לארנס שאני פורש. ארנס חשש שאלך לפוליטיקה ואפיץ את הדברים בעיתונות. השבתי לו שאני לא הולך לפוליטיקה ולא לעיתונות. פרשתי בגלל שהבנתי

שהאינתיפאדה מגיעה. לא רציתי ללכת לשותת קפה בבית לחם ובעזה כי היה ברור שהשטח יסופח.

הרמטכ"ל דן שומרון היה חבר אישי שלי ומינה אותי ליועץ שלו, יועץ לענייני ערבים. הייתי יועץ לענייני ערבים רק בשטח ישראל. באו ערבים מדיר אל בלה וממקומות אחרים וסיפרו לי מה קורה בשטחים. אמרתי לדן שומרון, שהשטחים עומדים להתפוצץ. הצלחתי לייצר דיון בנושא והיה על כך דיון מטה אצל שר הביטחון. מכיוון שהמדיניות הייתה ידועה לי, סוכם שאני אחראי רק על ישראל ולא על השטחים. פעמיים במהלך תקופתי הרגשתי שהעסק עומד לפני פיצוץ. בפעם הראשונה כתב על כך יהודה ליטני ולאחר מכן אבינועם בר יוסף, שכתב כתבה גדולה על תחושות של קצינים ישראלים בארץ ובמהפכה האירנית.

תא"ל (מיל') דורון תמיר, לשעבר קמ"ן פיקוד המרכז

פתאום קם עם בבוקר ורואה שיש לו אינתיפאדה. גם הישראלי וגם הפלסטיני. הפיקוד הצבאי לא ידע דבר. המשימה האנכרוניסטית הייתה שפיקוד המרכז ניצב בחזית המזרחית מול ירדן. זו הייתה המשימה שלנו בפיקוד ואותה ניהלנו ברצינות. לא עשינו איסוף מודיעין פנים. עשינו איסוף מודיעין ובניית 'תיקי כפרים' מתוך מגמה שאם תהיה חזית מזרחית, תהיה תסיסה שבה רצינו לטפל, לא ברמה של סיכול, אלא ברמה של כיצד משתלטים על הכפר, אם אנחנו נאלצים לעמוד מול חזית מזרחית ועמה התקוממות בכפרים.

לימים זה עזר לנו, אבל המגע המודיעיני-הצבאי היה רק ברמת סיוע לשב"כ באמצעים טכנולוגיים ולא בתחום המודיעין. שלושה חודשים לפני האינתיפאדה היה אהוד ברק אלוף פיקוד המרכז והתחלתי את ימי בפיקוד. בשנת 1981 נסענו באופן חופשי, אבל בראשי חלפו כל הזמן הסיפורים ההיסטוריים של המלחמה בדרכים ממלחמת השחרור. יום אחד, בישיבת מטה, אמרתי לאהוד ברק - במקביל לאירוע גדול באוניברסיטת ביר זית - (אהוד, אגב, תמיד יודע למצוא לעצמו את הרמזור הירוק לדרך הנכונה...) על בסיס האירוע הזה אמרתי: "אנחנו נוסעים כאן בחופשיות ולא ייתכן שלא קורה כאן כלום". בשנת 1986 יכולתי לבקר במחנה הפליטים בלאטה, לטייל שם.

יש אירועים בחיים שנראים לנו משמעותיים רק בדיעבד. בהיסטוריה, האנשים שמתמנים הם שקובעים את המשכם של האירועים. עמרם מצנע מונה להיות אלוף הפיקוד, חודש או חודשיים לפני פרוץ האינתיפאדה. השב"כ אמר שצריך לעשות מבצע איסוף מודיעיני גם במחנה הפליטים בלאטה כי רוכז שם אמל"ח. היה לנו חומר מודיעיני. הימים ימי אוגוסט, חום אימים. עשינו מבצע צבאי, שנגמר במפח נפש. אספו את הגברים של מחנה הפליטים בלאטה, שנמצא מתחת לכביש שמוביל לשכם. החלו לאסוף את

הגברים ובחלק מהמתחם החלו לחקור נערים. דבר לא נעים. ולאט-לאט הם רוצים מים, והתחיל "המהום" של ההמון. לאט-לאט החלו הנשים בבתים לצעוק ואבנים החלו לעוף מסביב. מבחינה מבצעית, לא היה מספיק כוח צבאי. בשלב כלשהו סבר מצנע שהוא הולך לאבד שליטה וביקש להתקפל. וכך, באמצע המבצע, הפסקנו אותו - ונסוגנו לבסיסנו בשלום. בדיעבד, כשפרצה האינתיפאדה וחקרנו אנשים ממחנה הפליטים בלאטה, אמרו לנו שהאירוע הזה נתן להם את התובנה שהישראלים הם "פוסיקט" ואינם חזקים מאוד, במיוחד אם מאיימים עליהם בכוח. היה שם האלמנט האנושי שמייצר התנגדות. את האירוע במחנה בלאטה ניתן בקלות להוסיף כאחד הגורמים לאינתיפאדה, בדיוק כמו את האירוע בעזה. נושא נוסף שהיה בעייתי מאוד הוא השאלה מי הריבון וממי הוא מקבל מודיעין. אם אלוף הפיקוד הוא הריבון, המקור שלו אמור להיות המודיעין הצבאי, אך המקור שלו בפועל הוא השב"כ. זו טעות, מכיוון שאם אתה הריבון, מצופה שתשתמש בכל הכלים שיש לך, גם המודיעיניים, כדי לממש את יכולתך המבצעית. המודיעין הצבאי כלל לא היה ב'לופ' הזה. אלוף הפיקוד צריך מודיעין צבאי. אינני יודע אם היינו צריכים להפוך שולחנות, אבל לעניות דעתי, זה חלק מהאחריות שלנו במודיעין. העובדה היא שכשהאינתיפאדה פרצה, לקחנו חלק במאמץ המודיעיני, הן ברמת השטח והן ברמה המודיעינית. לימים, כל המודיעין עסק באיסוף ובניתוח, החל מ־8200 וכלה בכל המודיעין הקרבי. בפקמ"ז תפקד מדור מערך שלם. מהימים שהייתי בפיקוד, בשנת 1971 - לא השתנה כלום בצבא הירדני. אותו מלך, ארבע דיביזיות, חקלאים משני הצדדים, שיתוף פעולה. אין צורך להחזיק מחלקת מודיעין פיקודית שלמה לעניין זה.

לסיכום, קמ"ן הפיקוד לא ידע כלום. ייתכן שכן צריך היה לדעת. העובדה היא, שכאשר פרצה האינתיפאדה, שיתפו המודיעין הצבאי והשב"כ פעולה הדדית ועם האחרים. ברמה המבצעית הצבאית, פיקוד הדרום היה הרבה יותר זריז מפיקוד המרכז בתגובותיו להכלה של האירועים בשטח. שבוע-שבועיים לפני ההתחלה היה אירוע בשכם. חיילי גבעתי רצו אחרי קבוצה של פלסטינים ותפסו אותם. בסוף ה־BBC צילם כשהם מכים אותם. מצנע היה בהלם ומינה אותי לבדוק, מדוע הם הרביצו. אמרתי למצנע: "אנחנו במלחמה. זה לא שמישהו עבר וזרק אבן".

שלושה-ארבעה ימים לאחר מכן הגיע רבין ואמר 'לשבור את העצמות'. הייתי שם ואני יודע שהוא אמר זאת במפורש. גם גדעון עזרא ז"ל (מפקד המרחב בשב"כ) שמע זאת.

עודד חניב - סגן ראש מרחב ירושלים בתקופת האינתיפאדה הראשונה (סגנו של גדעון עזרא)

בתחילת דבריי אני רוצה להתייחס לשני אירועים: האחד בבלאטה, שם לא הייתה שום בעיה מודיעינית. נכנסנו לשם עם תיקים מסודרים מאוד וידענו מה בדיוק אנו הולכים לעשות והצבא, בדיוק כמו שתיאר דורון תמיר, נסוג. שנית, אני רוצה להזכיר שהמנדט של השב"כ היה להביא מודיעין ולסכל פיגועים. תפקידנו לא היה לטפל בנושא הפרות הסדר. אלה הוטלו על המנהל האזרחי ועל המשטרה.

בשב"כ בדקנו בדיעבד ורצינו לראות היכן לא הייתה התרעה. מבידיקות שערכנו, לא מצאנו שום התרעה: לא בפת"ח ולא בארגונים אחרים ולא במפקדות בטונים. אני מדבר על כיוסי היומינט והסיגינט (מודיעין אנושי ומודיעין אותות). לא הייתה שום אינדיקציה שעומדת לפרוץ התקוממות. בהחלט היו הצטברות של מתח והרגשת קיפוח, אך לא הייתה שום התרעה ישירה או מרוכזת. אני מזכיר שהיינו פרוסים בשטח בשבע נפות, מדהריה בדרום עד ג'נין בצפון, עם ארבעה צוותי חקירה ועם אנשי מבצעים. היינו בטועים היטב בשטח, כך שאם היה אמור לקרות משהו [יזום], אני מניח שהיינו יודעים. האינתיפאדה תפסה אותנו בעיקר בהפגנות וכולי, ולא ראינו שהייתה לכך הכוונה מלמעלה. לאחר מכן התחלנו לראות שגם אש"ף התלבש על זה וגם האישים בשטח, למשל מוברק עוואד ופיסל חוסייני. גם הם הופתעו, ורק לאחר מכן תפסו 'טרמפ' על המהומות בשטח. האירוע המרכזי היה הקמת מפקדה לאומית מאוחדת, שפעלה בשטח מהשבועות הראשונים ועיקר פעילותה הייתה כתיבת 40-50 כרוזים. כוונתנו הייתה לאתר אותם ולפרק את המפקדה המאוחדת. בשלב מסוים, לאחר כ-20 כרוזים, הצלחנו לחשוף את דרך הפצת הכרוזים וגם לחשוף את בתי הדפוס במקומות כמו עיסאווייה וא-רם. הנחתנו עליהם מכה, אך זה לא הפסיק את האינתיפאדה. היו כמה דברים בעייתיים מבחינתנו. האחד הוא הפעילות במכללות בביר זית, אבו דיס ואל-נג'אח והאחר - סוגיית תקיפת משתפי פעולה, שהביאה לרצח של כמה עשרות מהם. נקלענו למצב שבו מקורות ובעיקר סייענים חצי גלויים הקימו צעקה: "כרגע מתקיפים אותי ושורפים לי את הבית". אך כשהגענו עם הצבא, הרבה פעמים זה היה מאוחר מדי. הבעייתיות היא הרבה יותר גדולה, שכן העובדה שפגעו במשתפי פעולה ורצחו או שרפו את בתיהם הביאה למצב של חוסר יכולת לגייס מקורות וסוכנים, מכיוון שהפחד הזה הביא לרתיעה רצינית.

מה התשובות שניסינו לתת? רכיב איסוף המודיעין באינתיפאדה היה החלק הכי פחות בעייתי. סוכנים, מקורות וסייענים יכלו להזרים מידע ללא בעיה והמשיכו בכך. החלק הקשה יותר היה בקטע הסיכולי והפתרון שניתן לכך עם הצבא היה הקמת ארבעה מתקני חקירות - בפרע, דהריה, במתקן חוף ובקציעות. מכיוון שצוותי החקירה היו עסוקים בפח"ע הצבאי המבצעי, גויסו גם חוקרים דרוזים וחוקרי משטרה. חלק גדול מפעילותנו

היה ריכוז וטיפול באסירים מנהליים. בתחילה היו עשרות עצורים מנהליים ולאחר מכן מאות. נוסף על כך גירשו פעילים. סומנו עשרות אנשים שגורשו ללבנון ולמקומות אחרים. אחד הקשיים שלנו היה לנוע בדרכים והיה צריך לשמור על ביטחון הרכזים וביטחון החוקרים. לשם כך נעזרנו בצבא. הבעיה המרכזית הייתה שהמשכנו להיות ממוקדים בנושא סיכול הפח"ע הצבאי. חששנו שאם נפנה כוח לסיכול הפגנות ושביטות, נאבד חלק מהמנדט שלנו בסיכול הפעילות בגדה המערבית. באותו זמן הוטלה המשימה בטיפול הפרות הסדר על רכזי השב"כ.

אל"ם (מיל') זוד חכם - יועץ לענייני ערבים (י.ע.ע.) במנהל האזרחי בעזה

האומנם "נרדמנו בשמירה"? הדיון מחזיר אותי 30 שנה לאחור ואנסה להתמודד עם ממד ההפתעה. אי-אפשר שלא להתייחס לאירועים שהשפיעו. הייתי בראש המחלקה לעניינים ערביים, מעין זרוע מודיעינית במנהל האזרחי ואת כל האישים המשפיעים הכרנו היטב - החל מפתחי שקאקי וכלה ביתר האישים שהוזכרו ואחרים, שאיתם באנו במגע ושלא הוזכרו. אני רוצה לקבוע שאין ספק שהאינתיפאדה תפסה אותנו בהפתעה. עם זאת, אני חייב לומר, שאמירה זו פשטנית מדי, אינה מספרת את הסיפור כולו ואת המציאות באופן מלא.

ברמה העקרונית - לא ניתן היה לחזות את האינתיפאדה, שיצאה לדרכה באופן ספונטני. לא היה גורם מתכנן וכל המהלכים שמתרחשים היו מקריים. מיד לאחר פרוץ האינתיפאדה, ניסו כל הארגונים לנכס אותה אליהם. האינתיפאדה אינה פורצת בחלל ריק, התחילו הפרות סדר. אני זוכר שהיינו מגיעים לאירועים, למשל, במכללה האסלאמית, כאשר לא ניתן היה לראות את הכביש מרוב אבנים. היו גם אירועים קודמים. לדוגמה, באוגוסט 1987 נרצח קצין המשטרה הצבאית סרן רון טל. רון נרצח בעזה על ידי אחד מששת אסירי הג'יהאד האסלאמי שנמלטו מכלא עזה. נרצחו אז עוד שני אזרחים ישראלים ובהם שלמה סקל, שלושה ימים לפני פרוץ האינתיפאדה. יש כמובן לצייץ אירועים שעומדים ברקע, עשר שנים לפני תחילת האינתיפאדה, אך הקמת המוג'מעה האסלאמית בשנת 1979 הוא האירוע שהיה בעיני "החטא הקדמון" - אישור שניתן לשלוחה של "האחים המוסלמים", בראשותו של השיח' אחמד יאסין, לפעול. זאת אחרי שבשנת 1985 הייתה עסקת ג'יבריל, שבקוד הצה"לי נקראה "זמירות חדשות". שוחררו 1,100 מחבלים וביניהם אחמד יאסין. כדאי לזכור שהשחרור הזה נתן תמריץ להקמת חמאס - חמישה ימים בלבד לאחר התחלת האינתיפאדה. שם, בישיבה לילית של חמישה אנשים, הם מקימים את החמאס. שיח' יאסין עצמו אמר לי, שהחמאס הוא יליד האינתיפאדה ולא מוליד האינתיפאדה.

שנה לפני תחילת האינתיפאדה התחלתי לחוש שהקרקע בוערת לנו מתחת לרגליים. חשתי שאנו מהלכים על קרום דק ומתחתיו האש בוערת והשטח תוסס, לא יציב ולא שקט וזה עלול להביא בציר הזמן לנקודות רתיחה. אני מודה שאיש מאתנו לא השתמש במונח "אינתיפאדה", שלא היה שגור בפינו - נעשה בו שימוש ספורדי. התחושה הייתה שאנו נעים בציר בטוח להתפוצצות.

אני מבקש להתייחס לפן המדיני. אנו זוכרים, כמובן, את הסכם אוסלו, אבל שוכחים שתי יוזמות קודמות. האחת - בשנת 1989 הגיע אליי למשרד עיסאם סארטאווי עם עשרה דפים, שבהם פורטה תוכנית שלום. תרגמתי אותה לעברית, והגענו יחדיו למשרדו של רבין בקרייה. לאחר הפגישה הזו הוא יצא לטוניס. הוא יודע שאש"ף "מוקצה" מבחינת ישראל ולכן מנסה למזער את תפקידו של אש"ף, למתן אור ירוק. בסופו של דבר, התוכנית לא ממריאה והוא עצמו מחוסל בסוף שנת 1993 - עקב חילוקי דעות - לאחר שתהליך אוסלו יצא לדרך. יש אומרים שמוחמד דחלאן עמד מאחורי חיסולו. יוזמה שנייה לקדם הנהגה מקומית בשטחים הייתה תוצאה של שיתוף פעולה בין יצחק רבין ליצחק שמיר. היוזמה נפלה, מכיוון שראינו שאין סיכוי לכך - שליטת אש"ף בשטח הייתה חזקה מאוד.

הגירוש שבוצע בדצמבר 1992 לאחר חטיפתו ורציחתו של חייל מג"ב היה משגה גדול. לא הגירוש עצמו של 450 איש. הבעיה הייתה ההתקפלות, מ"גירוש" להרחקה לשנה, והמרץ שהוזרם לשטח לאחר חזרתם.

שמואל גורן - לשעבר מתאם הפעולות בשטחים

קשה לחדש לאחר כל האצטגנינים שדיברו לפניי. לכולם היו ברור שהבעיה הייתה פוליטית. לא היה לרשדא אישווה ולא לאיש פוליטי אחר כלשהו קשר לאינתיפאדה. האינתיפאדה פרצה מעצמה, לאחר שהבשילו התנאים. אני סבור שהיא החלה במחנה הפליטים בלאטה. פיקוד המרכז החליט להטיל שם עוצר. המחנה התקומם ומצנע, בשכל רב, הבין שאם זה יימשך, יהיו עשרות הרוגים. בניגוד למה שנאמר קודם, לא הייתה שם "מחלקה" שטיפלה בעניין, אלא היו ערוכים שם כוחות גדולים. גם אני נכחתי במקום וגם ראש המנהל האזרחי היה שם. לגבי האינתיפאדה: איש לא תכנן אותה ולכן לא היה כאן עניין כלשהו של חיזוי מודיעיני, בוודאי לא על סמך מידע מוצק. הקרקע בערה ואגלה כאן "סוד" ידוע: בשיחה שקלטנו בין יאסר ערפאת שישב בטוניס עם אנשיו בגדה, הוא שאל אותם "מי מארגן את הדבר הזה?" יאסר ערפאת היה בטוח שזו "מועמרה" (מזימה) של הציונים. הוא חשב שאנחנו יזמנו את ההתקוממות כדי לדכא את האוכלוסייה. לא ניתן היה לחזות את האינתיפאדה. האפיון הראשון הוא, שלא היה טרור. בימים הראשונים היו תהלוכות גדולות, היו חיילים שנכחו והתהלוכות ממש נגעו

בקני הרובים. אף ירייה לא נורתה. אבנים, צמיגים ודגלים - זה היה המאפיין. מה שקרה לאחר מכן, באינתיפאדה השנייה [והשלישית] הם דברים אחרים לגמרי, שונים לגמרי. האינתיפאדה המקורית הייתה הראשונה. הכרוזים [שעליהם דיבר עודד חביב והשפיעו על השטח] הודפסו בתחילה... בבתי המשפט הישראליים, זה שבירושלים ובבית המשפט ברמאללה. דווקא שם הודפסו הכרוזים הראשונים. כלומר, לקחו דף ובפרוטות הכינו מאות עותקים. אין קשר בין הוועדות העממיות לאחרים. המנהיגים הפלסטינים הופתעו ובתחילת הדרך התנגדו, אבל הנוער הגיע למסקנה שיש להתעורר. אין סמל אמיתי יותר מהשם שהוענק לפעילות - "ההתנערות". אני חושב שאי-אפשר שלא להזכיר לקחים. בסוף שנות ה־80 היה המצב הכלכלי הטוב ביותר מהיום שנכנסנו לשטחים. נפגשתי אישית עם האמריקאים, כולל עם שר החוץ ג'ורג' שולץ, שהתעניין אישית כיצד מתקדמים הדברים, במטרה לקדם הליך מדיני. כלומר, בכל תחום שהוא, המצב הכלכלי היה הטוב ביותר וחרף זאת פרצה האינתיפאדה. כיום יש בידי ערבים אלפי כלי נשק שאנו סיפקנו להם. אם תתחיל אינתיפאדה "אמתית" בשטחים, תוכלו לשער לאן אנו יכולים להגיע.

אלוף (דימ') איציק מרדכי - לשעבר אלוף פיקוד הדרום ואלוף פיקוד המרכז

פגשתי כאן קודם את פרופ' אפרים כהנא. עבודת הגמר שלי באוניברסיטה הייתה על 'ברית בגדד' ותוצאותיה - מדינות המערב ניסו לבלום באמצעותה את הגוש הסובייטי, אך לא שקללו נכון את תוצאות הברית וגרמו לכניסת הסובייטים למזרח התיכון. אני מציע לבדוק, מדוע אנחנו כל הזמן מופתעים מחדש? הופתענו במלחמת ששת הימים. לאחר שכבשנו את צומת רפיח, אמרו לנו לנוע לעבר קנטרה, וכולנו חיפשנו אותה במפה, שכן לא הייתה תוכנית להגיע לקנטרה ולא לתעלת סואץ. במלחמת ההתשה הופתענו וכמובן שבמלחמת יום הכיפורים. וראו זה פלא: הופתענו גם בפרוץ האינתיפאדה. זה נובע מצורת החשיבה והניתוח. אמ"ן עצמו אומר שאינו מתיימר להעריך את "כוחותינו". מכאן ה'לקונה', שכן ההערכה המודיעינית אינה שלמה. היא צריכה להפגיש בין הערכת האויב לבין הערכת יכולותינו. לא ניתן לשקלל מרכיב אחד בנפרד ואז להתפלא שאנו מופתעים בכל פעם מחדש. אתאר מקרה אחד. בתקופת האינתיפאדה, לאחר כמה חודשים, ביקשתי שראש הממשלה יצחק שמיר יבקר בעזה. דיברתי עם שר הביטחון - ושמיר הגיע לעזה. אמרתי לאנשים שלי שיציגו לו כל חומר שירצו. בסוף הביקור אמרתי לראש הממשלה שאלו הנתונים. אני לא יכול לשנות את הדמוגרפיה. אמרתי לראש הממשלה שבכוח לא יוציאו אותנו מכאן, אבל כל השאר אינו במגרש הצבאי. לאחר כמה ימים הגיע לבקר שר החוץ, שמעון פרס. הלכנו עמו למחנה הפליטים ג'באליה והוא שואל אותי ואת אנשיי:

”מה אנו עושים כאן?” הוריתי להם שלא לענות.

אחר כך, בארבע עיניים אמרתי לפרס:

”אתם שלחנו אותנו לכאן ואתה שואל אותי מה אנו עושים כאן?”

תבינו את מורכבות הבעיה. מדינת ישראל החליטה שלא להחליט. משנת 1967 ועד היום, כולל היום, מדינת ישראל עדיין לא החליטה מה יהיה עתיד השטחים. לאן אנו הולכים. מאחר שהייתי גם בדרג המדיני, אני מכיר ויודע את הבעיה. לא החלטנו מסיבות רבות שלא כאן המקום לפרטן. עקב אי־החלטה הזו, כל אחד יכול היה לשנות את התפיסות ואת המדיניות ולכן המצב היה בדיוק כפי שתואר כאן. המדיניות השתנתה בהתאם לזהות ראש הממשלה ולזהות שר הביטחון, בכל מיני צורות. בתקופת שרון ניסו לבנות את 'אגודות הכפרים' כתחליף למערכות שרעיות ולכל מה שנמצא בשטח. היה מי שרצה לבנות את הקונצפט הדתי אל מול הלאומי של אש"ף. היו כאן ניסויים רבים. אני מכיר את הרצועה ממלחמת ששת הימים גם בתחום המבצעי, כמ"פ בחה"ן וכסמג"ד ולאחר מכן כמפקד גדוד 890. יש אנשים שחושבים היום במושגים של שלשום על האתמול ולכן חלק מהבעיה שהייתה אז, קיים גם היום. הבעיה הנוכחית היא שכל חומרי הבעיה היו קיימים ביהודה, שומרון ועזה גם לפני האינתיפאדה. אבל באינתיפאדה החיבור שלהם פשוט התקיים. ואכן, מחנה בלאטה היה מקרה מכוון. אני זוכר כיצד דיברו על כך בעזה. אמרו שצה"ל לא הצליח להשתלט על מחנה בלאטה ולכן הם יכולים לעשות דברים אחרים. התוצאה הייתה שחוליית ג'יהאד הצליחה לרצוח. חוליית הג'יהאד הייתה סמל. הדמיון התחיל להתפרע, שאולי אפשר להכות בישראלים. ניתן למנות ביניהם את האירועים בלבנון ואת ההיערכות מחדש ברצועת הביטחון שם וגם את ההיחשפות של הנוער הפלסטיני, שהולך לעבוד בארץ. אמרתי למישהו שהמרחק מ"הילטון" למחנה פליטים ג'בליה הוא שעותיים, אבל אלה שני עולמות אחרים. מ"הילטון" חוזרים לחדר של 16 מ"ר, שגרות בו עשר נפשות. מחד גיסא שלטנו ומאידך גיסא לא יצרנו את התנאים הנכונים לאוכלוסייה לחיות. יצחק שמיר שאל אותי בזמנו אם הם לא ראו את התנאים השוררים בקהיר. אמרתי לו שלפי מיטב ידיעתי חצי מאנשים המתגוררים בעזה נולדו לאחר מלחמת ששת הימים ולכן מעולם לא היו בקהיר. גם אני לא. אבל כולם היו בתל אביב.

שמואל גורן צודק. המצב הכלכלי בעזה היה יחסית טוב יותר מהעבר, אבל נקודת הייחוס שלהם היא רמת החיים בישראל. נוסף לכך את המטה הכללי, שלא ראה עצמו אחראי על השטחים. מתאם הפעולות בשטחים והמנהל האזרחי נתנו למערכות להתנהל בעצמן ולא לוקף הפיקוד לא היו אחריות וסמכות. המערכות האלה לא היו מסוכרנות למטרה ממוקדת אחת. המטכ"ל היה מושפע, ובצדק, ממה שקרה במלחמת יום הכיפורים ואסור לשרוף משאבים על טיפול בשטחים ולפגוע ביכולות של צה"ל באימונים ובהצטיידות.

בשטח היו ערוכות רק שמונה פלוגות, לא היו אמצעי נידוד ואין תורת לחימה. גם כשזה התפרץ, בדקו מי היו הראשונים שהתריעו. בדיון הראשון במטכ"ל אמרתי שכדאי מאוד להזרים כוחות רבים, כיוון שלאחר מכן יהיו לנו קשה לכבות את האש, גם עם כוחות גדולים בהרבה. זה היה לפני יציאת רבין לחו"ל. וגם כשהוא חזר, ביקשתי להזרים כוחות רבים לכמה ימים. ביום פרוץ המהומות הייתי בתרגיל בדרום. לאלוף הפיקוד מותר להפעיל פלוגה אחת "מטכ"לית" בלבד. אלוף הפיקוד אינו יכול להטיל עוצר. הפעלתו גודד של חטיבת "גבעתי", ללא אישור. לא ניתן היה לפעול בצורה יעילה, כיוון שלא הייתה תמונת מודיעין. השב"כ, שלא באשמתו, הושפע משני שינויים משמעותיים שחווה: האחד - קו 300, והשני - העיסוק שלו, בצדק, בלבנון. האיכות הגדולה של שב"כ הוזרמה ללבנון. לא ניתן לגדל מקורות, רכזים, חוקרים ואנשי מבצעים מהיום למחר, יש מאין. כל המאמץ הופנה ללבנון. בפועל, השב"כ לא בדיוק ראה עצמו אחראי למהומות ולא ראה עצמו כפוף לאלוף הפיקוד.

אנו עושים עוול לעצמנו, כיוון שלאחר פרוץ האינתיפאדה התחלנו לייצר יש מאין תמונת מודיעין טובה למדי. בזמן קצר נבנו תורה, אמצעים ויכולות לשליטה על השטח. לא היו תעודות זהות. תוך פרק זמן לא ארוך, חזרה השליטה. כשסיימתי את תפקידי בפיקוד הדרום, לא היה מקום ברצועת עזה שבו כיתת חיילים לא הייתה יכולה לנוע. לאחר שעברתי ליהודה ושומרון הבנתי שהיו שטחים בגדר 'שטחים משוחררים', כאלו שאליהם צה"ל לא נכנס. כך, לדוגמה, כשהגעתי לקבל פיקוד על המרכז סיפרו לי שיש חוליה שנקראת "הנשר האדום" ו"הפנתר השחור", שבכל לילה רוצחים שניים-שלושה אנשים, מבתרים את הגופות, שמים אותן על עגלות ומניחים אותן בכניסה לקסבה. היה אירוע כזה מיד לאחר כניסתי. הגעתי ובדקתי מודיעינית והבנתי שידועים שהחוליה הזו מגיעה בזמנים מסוימים למקום מסוים. הגעתי עד לראש הממשלה כדי שיאשרו שלאחר שמזהים אותם, נוכל לירות בהם כדי להרוג. פרקליט המדינה והיועץ המשפטי לממשלה אמרו לי שלא ניתן לירות ירי תכליתי, אם לא יורים קודם באוויר. חלק מהאנשים ניסו לצייר אותנו כמפרי חוק. בסופו של עניין, חוסלה חוליית "הנשר האדום" על ידי יחידת "דובדבן" וחוליית "הפנתר השחור" חוסלה על ידי הימ"ם ולאחר מכן השתנו התוצאות בשטח. לא היה מקום ביהודה ושומרון שלא היה ניתן להיכנס אליו. בגדול, הייתה שליטה בשטח. לאחר זמן לא רב, חזרנו למצב סביר.

לעניות דעתי, למרות כל מה שנאמר כאן, שנוגע לאי-קריאת המפה, אנחנו עושים לעצמנו עוול. כמו במלחמת יום הכיפורים, אנחנו זוכרים את הקשיים והכישלונות, שהיו מנת חלקנו עד לצליחת התעלה ולא את הימים שלאחריה. אנחנו מתרכזים בחיפוש ליקויים ובהכאה על חטא הימים הראשונים, עד 15 באוקטובר, וממעטים לעסוק בהצלחה. הערבים זוכרים דווקא את הימים הראשונים, שבהם הייתה להם הצלחה.

”אני מציע לבדוק, מדוע אנחנו כל הזמן מופתעים מחדש? הופתענו במלחמת ששת הימים. לאחר שכבשנו את צומת רפיה, אמרו לנו לנוע לעבר קנטרה, וכולנו חיפשנו אותה במפה, שכן לא הייתה תוכנית להגיע לקנטרה ולא לתעלת סואץ. במלחמת ההתשה הופתענו וכמובן שבמלחמת יום הכיפורים. וראו זה פלא: הופתענו גם בפרוץ האינתיפאדה. זה נובע מצורת החשיבה והניתוח. אמ”ן עצמו אומר שאינו מתיימר להעריך את ’כוחותינו’. מכאן ה’לקונה’, שכן ההערכה המודיעינית אינה שלמה. היא צריכה להפגיש בין הערכת האויב לבין הערכת יכולותינו. לא ניתן לשקלל מרכיב אחד בנפרד ואז להתפלא שאנו מופתעים בכל פעם מחדש”.

אלוף (דימ’) איציק מרדכי

המכון לחקר המורשת במל”ם

המכון לחקר המורשת במרכז למורשת המודיעין (מל”ם) חותר לשפוך אור על אירועים ופעילויות של קהילת המודיעין הישראלית ופרקים נבחרים במודיעין בעולם. יעדנו הוא לתרום לכך שפעילותם של שירותי המודיעין ואנשיהם ישמשו מצע ראוי להפקת לקחים, מסקנות ותובנות כדי להפיצם בקרב אנשי המודיעין, חברי המל”ם ובעלי עניין נוספים.

אפי מלצר בע”ם
מחקר והוצאה לאור

המרכז למורשת המודיעין
אתר הנצחה ממלכתי
לחללי קהילת המודיעין

